

ОСОБЛИВОСТІ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ НА ЗАСАДАХ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто технологічну структуру й інноваційний потенціал Запорізької області та обґрунтовано необхідність впровадження нових механізмів реструктуризації промислового комплексу регіону.

Ключові слова: інновації, реструктуризація, технологічний уклад, кластер, промисловий комплекс.

Посилення глобальної конкуренції змушує підприємства адекватно реагувати на зміни зовнішнього середовища та своєчасно реформувати господарську діяльність з метою підвищення технологічного рівня виробництв для набуття інноваційно-інвестиційної привабливості та забезпечення стабільності власного розвитку. У таких умовах невід'ємною складовою функціонування промислових комплексів стає системна реструктуризація. Однак реструктуризація не лише передбачає впровадження оптимальних моделей організації виробництва, а й потребує вирішення питань щодо залучення інвесторів для технологічної модернізації виробництв та введення інновацій.

Отже, на сучасному етапі розвитку особливої актуальності набувають розроблення та впровадження нових механізмів інноваційної реструктуризації промислового комплексу регіону.

Традиційно реструктуризація промислового комплексу регіону є об'єктом наукового та практичного інтересу як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Істотний внесок у дослідження й обґрунтування підходів до вирішення цього питання зробили вчені: О. Алімов, І. Бистряков, В. Геєць, М. Долішній, В. Куценко, В. Прушківський, А. Чухно та ін. Однак, незважаючи на велику кількість публікацій, присвячених розв'язанню цієї проблеми, наявні наукові підходи до реструктуризації промислових комплексів потребують розвитку та подальшого удосконалення з урахуванням мінливих умов ринкового середовища та світових процесів економічної інтеграції й глобалізації.

Метою дослідження є аналіз передумов технологічної й інноваційної реструктуризації промислового комплексу Запорізької області та вдосконалення механізму її реалізації.

Однією з ключових особливостей, властивих сучасному етапу розвитку промисловості, є глибока інтеграція та розширення технологічного базису виробництв. Домінуючий технологічний уклад визначає місце підприємства і регіону в усіх сферах діяльності. Дослідження технологічного рівня розвитку Запорізької області показує, що технологічна структура промислового комплексу не відповідає вимогам інноваційної моделі розвитку економіки.

Традиційно у регіоні домінують виробництва, які належать до третього та четвертого технологічних укладів, частка таких виробництв в обсязі реалізованої продукції становить понад 90 % (94,6 % – у 2005 р. та 92,1 % – у 2010 р.). Частка реалізованої промислової продукції виробництв п'ятого технологічного укладу за період, що розглядається, збільшилася на 2,9 в. п.: з 4,5 % – у 2005 р. до 7,4 % – у 2010 р., однак порівняно з розвинутими країнами залишається досить низькою (таблиця).

Не оптимальною в регіоні є й структура експорту. У 2011 р. найбільшу частку в загальному обсязі експорту області становили чорні метали (49 %), другу позицію за величиною частки посідали електротехнічні машини та обладнання (27 %). Частка засобів наземного транспорту у структурі товарного експорту в 2011 р. дорівнювала 5 %, частка експорту руд до загального обсягу експорту – 4 %. Сукупно чотири групи товарів сформували 85 % експорту регіону.

Варто зауважити, що значна частина експорту Запорізької області припадає на товари з низьким ступенем обробки, відтак виробництво та економічний розвиток регіону значною мірою залежать від зовнішньоекономічної кон'юнктури та попиту на світових ринках [2].

Останнім часом у світі дедалі більшого значення для розвитку економіки набувають наука, технології та інновації, які, генеруючи нові знання, забезпечують основу для ефектив-

Обсяги реалізованої промислової продукції у Запорізькій області виробництв різних технологічних укладів

Технологічний уклад	2005		2010	
	млн грн	%	млн грн	%
Виробництва другого технологічного укладу	130,1	0,4	195,9	0,3
Виробництва третього технологічного укладу	10536,6	30,7	25459,2	38,1
Виробництва третього та четвертого технологічних укладів	16918,8	49,4	27542,5	41,3
Виробництва четвертого технологічного укладу	4977,7	14,5	8482,2	12,7
Виробництва п'ятого технологічного укладу	1544,2	4,5	4909,2	7,4

Складено за : Обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) за 2004–2010 рр. // Повідомлення Головного управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zp.ukrstat.gov.ua/images/stories/real_prom_2004-2010.pdf.

ного розвитку. Саме інновації стають передумовою створення додаткових багатств виробничим сектором та формують сучасну соціально-економічну парадигму суспільства.

У Запорізькій області – навпаки – останнім часом спостерігається тенденція до скорочення кількості інноваційно активних підприємств. У 2010 р. у регіоні інноваційною діяльністю, спрямованою на розроблення та впровадження як технологічно нових, так і значно технологічно вдосконалених продуктів і процесів, займалися 33 підприємства (4,6 % загальної кількості) проти 45 підприємств у 2000 р. та 56 підприємств у 1995 р. [3]. Водночас дев'ять підприємств (29 % загальної кількості інноваційно активних підприємств) у 2010 р. купували машини, обладнання та програмне забезпечення, вісім інноваційно активних підприємств (26 %) проводили власні внутрішні науково-дослідні розробки і тільки два підприємства (6 %) займалися ринковим впровадженням інновацій [4].

У 2000–2010 р. частка підприємств, які впроваджували інновації, постійно змінювалася (2000 р. – 13,2 %; 2005 р. – 5,8; 2007 р. – 10,8; 2010 р. – 4,6 %), хаотично відбувалися застосування нових технологічних процесів та освоєння виробництва інноваційних видів продукції (рис. 1).

Так, у 2000 р. було впроваджено 130 нових технологічних процесів, у 2002 р. – лише 39, а в 2005 р. – 351 новий технологічний процес. Схожа ситуація спостерігається й у галузі освоєння виробництва інноваційних видів продукції. Щороку коливається частка реалізованої підприємствами області інноваційної продукції – від мінімального значення 2,3 % у 2001 р. до максимального значення 9,9 % у 2004 р. та відносно низького значення 3,1 % у 2010 р. [5].

На нашу думку, така нестабільність показників інноваційної активності спричинена насамперед відсутністю у підприємств реальних стимулів для проведення досліджень та впровадження їх результатів у виробництво, тотальною нестачею коштів, а також недостатньою підтримкою інноваційного процесу з боку держави.

Дослідження інноваційного потенціалу Запорізької області на основі зіставлення комплексу рейтингових індексів, а саме здатності до інновацій, ефективності роботи науково-дослідних закладів, рівня витрат на НДДКР, співпраці університетів та бізнесу у НДДКР, наявності наукових та інженерних кадрів, обсягів державних закупівель високотехнологічної продукції, доступності новітніх технологій, якості охорони інтелектуальної власності, рівня впровадження нових технологій компаніями, взаємозв'язку прямих іноземних інвестицій із передачею нових технологій, дають можливість визначити сприятливі та проблемні фактори інноваційного розвитку регіону. Було використано рейтингові індекси зазначених показників для Запорізької області, а також їх середнє та максимальне значення загалом в Україні (рис. 2).

Серед сприятливих для реалізації інноваційного потенціалу регіону факторів варто назвати високий рівень спроможності підприємств Запорізької області до інновацій, а також

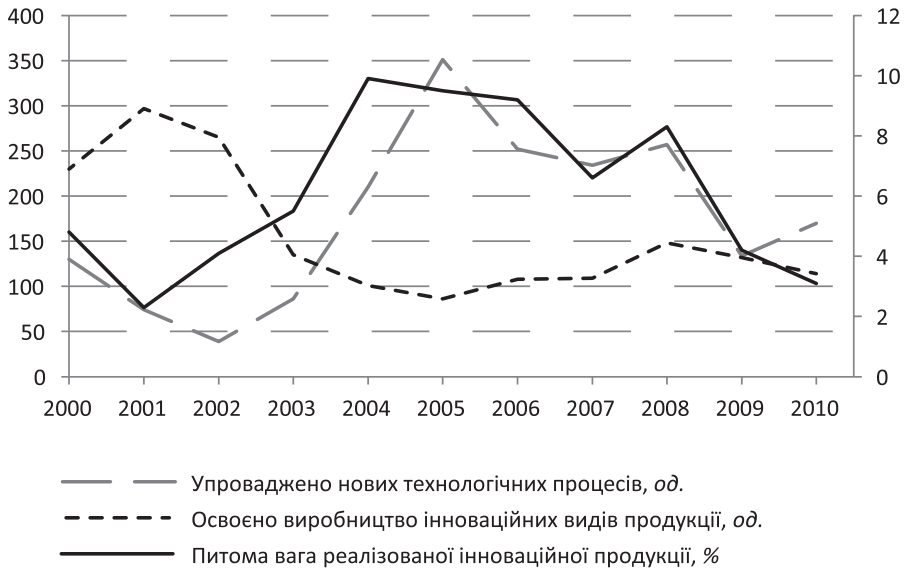

Рис. 1. Динаміка впровадження інновацій на промислових підприємствах Запорізької області

Складено за: Упровадження інновацій на промислових підприємствах // Повідомлення Головного управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zp.ukrstat.gov.ua/images/stories/innovaz_vnedren_2010.pdf.

Рис. 2. Оцінювання інноваційного потенціалу Запорізької області

Складено за: Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2011 р. // Фонд “Ефективне управління” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.competitiveukraine.org/competitive_report.

відносно високий рівень витрат на НДДКР. Найпроблемнішими факторами інноваційного розвитку регіону є неефективність роботи науково-дослідних закладів та низький рівень взаємозв'язку прямих іноземних інвестицій із передачею нових технологій.

Переважає сировини в експорті, а також доволі низький порівняно із середньосвітовим показником рівень валового регіонального продукту на одну особу (2600 дол. США в Запорізькій області проти 9200 дол. США в середньому у світі) дають змогу класифікувати економіку області як таку, що перебуває на стадії переходу від факторної орієнтованості до орієнтованості на ефективність виробництва. На цьому етапі розвитку необхідно впроваджувати ефективніші виробничі процеси і покращувати якість продукції, при цьому підвищення конкурентоспроможності більшою мірою залежить від ефективності ринку товарів та послуг, якості професійної підготовки, розвинутої фінансового ринку та ринку праці, розмірів внутрішнього та зовнішнього ринків, а також здатності впроваджувати новітні технології [6].

Отже, технологічна структура промисловості Запорізького регіону потребує якісних змін, водночас розкриття виробничого потенціалу промислових підприємств має відбуватися лише на інноваційних засадах.

Інноваційний шлях реструктуризації промислового виробництва пов'язаний із необхідністю пошуку нових методичних підходів, що уможливають оцінювання найефективніших напрямів наукових досліджень, технологій, відновлення виробничого потенціалу й випуску нової конкурентоспроможної продукції [7].

На сьогодні ефективним інструментом, здатним якісно змінити структуру промислового комплексу регіону, забезпечити системність інноваційно-інвестиційного процесу та підвищити його ефективність, є технологічна реструктуризація промислового комплексу через впровадження регіональних інноваційних кластерів.

Як показує провідний світовий досвід, побудована на основі кластерного підходу технологічна реструктуризація регіонального промислового комплексу дає можливість забезпечити ефективну інтеграцію реального, фінансового та наукового секторів регіону, а отже, вирішити не тільки проблеми реструктуризації як такої, а й створити належні умови для закріплення її результатів, що особливо важливо за безперервних змін ринкового середовища та посилення процесів економічної інтеграції й глобалізації.

Перевагами побудованого на основі кластерного підходу співробітництва реального, фінансового та наукового секторів регіону є:

- зміцнення співпраці між бізнесом, наукою і державою. Світова практика свідчить, що заснування кластерів нерідко відбувається у рамках державно-приватного партнерства за активної участі держави як засновника та спонсора кластерних ініціатив на початкових етапах, а також науково-дослідних інститутів, які відіграють роль сполучної ланки між промисловістю, державою і наукою;
- підвищення ефективності роботи компаній через швидкий доступ до ресурсів, знань, інноваційних технологій та постачальників, а також зменшення транзакційних витрат;
- активізація інноваційної діяльності компаній. Завдяки так званому ефекту переливання та більш тісному контакту зі споживачами й іншими компаніями виникає можливість створення та поширення нових ідей і технологій серед учасників кластера та за його межами, що сприяє зростанню доданої вартості продукції та орієнтації підприємств на виробництво високотехнологічної продукції кінцевого споживання;
- підвищення інвестиційної привабливості регіонів та країни загалом, що зумовлено вищим рівнем довіри інвесторів до розвинутих мережевих структур порівняно з окремими дрібними компаніями, а також наявністю гарантій та пільг інвесторам з боку держави у випадку її участі у кластерних ініціативах;
- пришвидшення темпів створення та розвитку нового бізнесу, оскільки нові компанії мають можливість розвиватися у сприятливіших умовах через налагодженість зв'язків з партнерами у межах кластера;
- формування замкнутого виробничого циклу (та ланцюга зростання доданої вартості) у межах країни завдяки створенню у рамках кластера ланок, яких раніше не було у виробництві, що безпосередньо пов'язано з розвитком імпортозаміщення [8].

Інноваційний кластер – це об'єднання різних організацій (компаній з виробництва товарів чи послуг, навчальних закладів, технопарків і бізнес-інкубаторів, науково-дослідних

центрів і лабораторій, банківських та інших фінансових установ, органів державного управління, громадських організацій тощо), яке використовує переваги внутрішньофірмової ієрархії та ринкового механізму з метою швидкого та ефективного розподілу нових знань, наукових відкриттів та винаходів [9].

Кластер насамперед забезпечує територіальну зосередженість інтелектуальних ресурсів, внаслідок чого безпосереднє спілкування та швидкий обмін не тільки явним, а й, головним чином, неявним знанням сприяють активній генерації інновацій [9]. Завдяки кластерній формі технологічної та інноваційної реструктуризації створюється особлива форма інновації – сукупний інноваційний продукт, який є результатом діяльності мережі учасників кластера, що прискорює його поширення на всій території регіону. Крім того, різноманітність різних джерел наукових та технологічних знань і зв'язків полегшує комбінацію факторів досягнення конкурентних переваг і стає передумовою будь-якої інновації [10].

Інноваційна структура кластера сприяє зниженню сукупних витрат на дослідження та розроблення нововведень з подальшою їх комерціалізацією за рахунок високої ефективності виробничо-технологічної структури кластера, що дає можливість його учасникам стабільно здійснювати інноваційну діяльність протягом тривалого часу [8].

Крім того, кластерний механізм сприяє розширенню джерел інвестиційного забезпечення технологічної реструктуризації промислового комплексу регіону. На сьогодні основним джерелом фінансування інноваційної діяльності підприємств є їх власні кошти. Співпраця у межах кластерних утворень допомагає створити платформу для залучення у процес створення і комерціалізації інновацій як приватного (зокрема венчурного капіталу), так і державного капіталу. Одним із перспективних напрямів державно-приватного співробітництва у межах кластерних структур є контрактне фінансування, яке передбачає, що роль замовника НДДКР виконує держава або держава спільно із приватним капіталом, а підрядника – організація-виконавець, яка входить до складу кластера.

Проведений аналіз технологічної структури та інноваційного потенціалу Запорізької області свідчить, що наявна технологічна структура промислового комплексу регіону не відповідає вимогам інноваційної моделі розвитку економіки. Регіон має значний потенціал для ефективного розвитку, так само й на інноваційній основі, однак низка системних чинників (застарілі енергоємні технології, сировинний характер експорту, неефективна система інноваційно-інвестиційна політика тощо) не дає можливості його реалізувати. Такі диспропорції негативно позначаються на конкурентоспроможності окремих підприємств і регіону в цілому.

Одним із дієвих інструментів, здатних якісно змінити структуру промислового комплексу регіону, а також забезпечити системність інноваційно-інвестиційного процесу та підвищити його ефективність, є технологічна реструктуризація на основі кластерного підходу.

Інноваційні кластери сприяють активній генерації інновацій та реструктуризації технологічного базису на основі широкого використання переваг спеціалізації і кооперації, аутсорсингу тощо шляхом інтеграції реального, фінансового та наукового секторів регіону. Кластери також сприяють ефективному вирішенню питань залучення інвесторів до технологічної модернізації виробництва та впровадження інновацій.

Успішна реалізація кластерного підходу технологічної реструктуризації промислового комплексу Запорізької області дасть змогу підвищити технологічний рівень виробництва, збільшити частку високотехнологічної продукції, створити сприятливий інноваційно-інвестиційний клімат та значно покращити соціально-економічні показники розвитку Запорізької області.

Використані джерела

1. Обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) за 2004–2010 рр. // Повідомлення Головного управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zp.ukrstat.gov.ua/images/stories/real_prom_2004-2010.pdf.
2. Товарна структура зовнішньої торгівлі області за 2011 р. // Повідомлення Головного управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zp.ukrstat.gov.ua/images/stories/vid_tov1211.pdf.

3. Регіони України 2011 : стат. зб. / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – Ч. 2. – 783 с.
4. Інноваційна активність підприємств // Повідомлення Головного управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zp.ukrstat.gov.ua/images/stories/innovaz_aktivnost_2010.pdf.
5. Упровадження інновацій на промислових підприємствах // Повідомлення Головного управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zp.ukrstat.gov.ua/images/stories/innovaz_vnedren_2010.pdf.
6. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2011 р. // Фонд “Ефективне Управління” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.competitiveukraine.org/competitive_report.
7. Прушківський В. Г. Реструктуризація промисловості в регіоні: теорія, методологія, практика : монографія / В. Г. Прушківський. – Донецьк : Юго-Восток, 2008. – 444 с.
8. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 820 с.
9. Югас Е. Ф. Інноваційний кластер як фактор конкурентоспроможності / Е. Ф. Югас // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. “Економіка”. – 2009. – № 2. – Т. 3. – С. 214–217.
10. Рибіна Л. О. Кластери як фактор підвищення інноваційності регіону / Л. О. Рибіна // Економічний простір. – 2009. – № 22/2. – С. 230–235.